

הרב אוריאל בנר

האם יש כוח בטענת אדם שהוא נוהג בהסידות לפוטרו מהיובי שכנים

הצגת הבעיה

ברצוני לברר את משקלה של טענה הבאה לפטור מחיוב ממוני כאשר הוא נועד עבור דבר הסותר הנהגה של מידת חסידות, כלומר עבור דבר שמוותר לעשותו אלא שיש מחמירים בו. למשל בתשלום עבור התקנת מערכת אבטחה סביב בניין מגורים אשר פועלת גם בשבת. על אף שיש היתר לדבר מבחינה הלכתית, מסרב אחד הדיירים לשלם את חלקו. הוא טוען שיש פוסקים המחמירים בכך והוא רוצה לנהוג כמותם, ואי אפשר לכופו לשלם עבור דבר הנוגד את החומרא.

ראשית נפתח ביסוד הדין המחייב את היחיד לשלם עבור הוצאות רכוש משותף. במשנה בבא בתרא (פ"א מ"ה) למדנו:

כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר; רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל החצרות ראויות לבית שער...

ובתוספתא (בבא מציעא פ"א הי"ז) מצאנו:

מי שיש לו בית בחצר אחרת בני חצר אחרת משעבדין אותו לעשות עמהן דלת נגר ומנעול לחצר ושאר כל הדברים אין יכולין לכופו אם היה שרוי עמהן באותה חצר משעבדין אותו על הכל...

בתוספתא מבואר שלא רק עבור בית, שער ודלת כופין – אלא אף עבור נגר ומנעול. הרמב"ם (הל' שכנים פ"ה ה"א) וה'שולחן ערוך' (חו"מ סי' קסא סעי' א) פסקו בעקבות התוספתא, שכופים את בני העיר לשלם עבור דברים חיוניים; וזו לשון השו"ע, שם:

בני העיר כופין זה את זה לבנות דלת ובית שער לחצר. וכן כל הדברים שהחצר צריך להם צורך גדול, או הדברים שנהגו בני המדינה לעשותם. אבל שאר הדברים, כגון ציור וכיור, אינו כופהו.

'חסדי דוד' [הארוך] על התוספתא הסביר והגדיר את הסוגים השונים:

דבר שיש בו צורך גדול, אפילו לא נהגו בזה המדינה עכ"ז יכולים לכופו, ודבר שיש בו צורך קצת ולא כל כך אזלינן בתר מנהגא, והוא החילוק השני. ודבר

שאינו בו שום צורך כגון ציור אפילו נהגו אין לכופף את היחיד ליתן חלק דמצי למימר לא ניחא לי.

מסתבר שאם נהגו בני המדינה לעבור איסור, כגון עבודה בגינה בשביעית בצורה אסורה, אינם יכולים לכופף דייר להשתתף עמם. אך מה באשר למעבר על מידת חסידות?

א. האם 'ההוא חסידא' היה צריך לבנות בית שער

בגמרא (ב"ב ז ע"ב) הקשו:

למימרא, דבית שער מעליותא היא, והא ההוא חסידא דהוה רגיל אליהו דהוה משתעי בהדיה, עבד בית שער ותו לא משתעי בהדיה!

ותירצו כמה תירוצים המבדילים בין בית שער המונע גישה מעניים לבית שער המאפשר להם גישה. החזו"א (ב"ב סי' ד ס"ק ז) העיר על דרך הבאת המעשה בגמרא. לכאורה במקום להביא את המעשה, הייתה צריכה הגמרא לשאול ישירות על המשנה, מדוע נכון לסתום את הדרך בפני העניים. בהסברו הראשון פירש שאכן הבאת המעשה אינה נצרכת אלא ללמד דבר צדדי, ולפי זה אין ללמוד מכאן דבר לענייננו כיוון שמדובר על דין ולא על מידת חסידות. אבל אחר כך כתב:

ואפשר דאי לאו ההיא עובדא יש לומר שאין אדם חייב לסבול היזק ראיה מפני טובת העניים ואין זו מחוב הצדקה, וזו היתה דעתו של ההוא חסידא, אבל אליהו הורה לו שממידת חסידות שלא לעשות 'בית שער' ומכל מקום פריך בגמרא דכיון דממדת חסידות שלא לעשות בית שער, אין אחד יכול לכופף חברו לעשות בית שער.

מכאן למד הרב יצחק זילברשטיין¹ שיכול דייר למחות על הצבת מראה בחדר מדרגות, מכיוון שבשו"ע (יו"ד סי' קנו סעי' ב) ובמפרשים שם, משמע שיש מקום לאסור התבוננות במראה, משום 'לא ילבש'.

הרב יעקב אריאל² רצה ללמוד מדברי החזו"א, שיכולה בחורה השותפה בדירה עם חברותיה למנוע מחברתה להכניס לדירה גבר לצורך פגישת עבודה. אולם לבסוף דחה זאת ואמר שבגמרא משמע שאין לכופף את הנוהג בחסידות לשלם, אך לא נאמר שיכול הוא לכפותם שלא לעשות את הדבר הנוגד מידת חסידות.

הראיה מהגמרא היא רק לגבי השאלה האם אפשר לכופף לשלם את חלקו בהוצאת המראה, אבל אם רוצים הדיירים להציב מראה על חשבונם – מותר להם, ואמנם ספר 'עמק המשפט'³, דן בכך ופטר את הדייר מלשלם, על סמך דברי החזו"א⁴.

1. הרב יצחק זילברשטיין, אבני חושן ח"ב, עמ' תפא.

2. הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה, חו"מ סי' פז.

3. הרב יעקב אברהם כהן, עמק המשפט ג, הלכות שכנים סי' מט.

4. הרב שלמה זעפרני, שמרו משפט, סי' יט, הביא את דברי החזו"א להלכה, אמנם בדבריו שם מדובר על דבר שהוא חמור ממידת חסידות ודברי החזו"א מובאים רק בתור סיוע.

אף שעיקר דיונונו הוא על העניין העקרוני ולא על עניין המראה, ראוי להעיר שלכאורה, מכיוון שנהגו במקומותינו להקל, וכן מכיוון שמי שאינו רוצה - אינו חייב להסתכל במראה, קשה להבין איך יכולה הטענה הנ"ל לפטור מתשלום. הרב זילברשטיין כתב על כך:

אף שבמקומותינו נהגו להקל, דיינו במראה שבבית שהיא לצורך, ולמה לנו להתרגל להסתכל דרך קבע בבואנו ובצאתנו, ולטענה שמי שרוצה להמנע האפשרות בידו - אין שום ממשות, שכידוע אמרו חז"ל שאדם לא יביא עצמו לידי נסיון, והרגל נעשה טבע, ובפרט שבנידון דידן רוצה להעמיד את המראה ממול לכניסה כך שאין אפשרות להמנע מלהביט בה.

לענ"ד קשה לקבל הסבר זה בתור סיבה לא לשלם. בספר 'הלכות הבית המשותף'⁵ הובא בשם הרב ציון בוארון שאין לחייב את דיירי הבניין עבור התקנת מראה, כיוון שאין בכך צורך גדול, והוסיף:

מה גם שאשה ה'מסדרת' עצמה בחדר המדרגות יש בכך משום חוסר צניעות, ועוד, אין זה חשיב מנהג, כיון שבהרבה בתים אין מראה, וגם אם היה מנהג כזה אין זה בכלל המנהגים הראויים שצריכים לילך על פיהם, ועדין צ"ב.

1. מידת חסידות או נדנד עברה

יש לשאול האם מדובר דווקא באדם הידוע בתור נוהג בחסידות או שכל אדם יכול לטעון כך. מלשון החזו"א משמע שלא חילק. גם הרב משה פיינשטיין⁶ סבור שאין לחלק, ומוסיף לבאר שכך הוא הדין, בין אם נאמר שהחובה לשלם נובעת מתקנת חכמים, ובין אם נאמר שהיא נובעת מכך שהשכנים שותפים בבניין מתוך הסכמה להתחייב בתשלומים. אם החיוב נובע מתקנת חכמים, צריך לומר שחכמים לא חייבו אדם לשלם באופן הסותר מידת חסידות, ואם החיוב נובע מהסכמת השכנים, עלינו לומר שחכמים הטילו 'טו' על חיובים כאלו.

על דברי החזון איש יש להעיר הערות מספר. ראשית יש להעיר שבהקשר לסיפור שמובא בגמרא ב"ב (לעיל) על 'הוא חסידא', השתמש הראב"ד⁷ בביטוי 'מידת חסידות', אך המאירי השתמש בביטוי 'נדנד עברה'; וזו לשון הראב"ד, שם:

נראה לי כי מגואי **לאו דרך חסידות הוא** כי העני נמנע מליכנס בו מפני שנראה עליו כבית מפני שהוא לפנים מן השער הגדול...

לעומתו, המאירי כינה את הבעיה כאן 'נדנד עברה':

בית שער זה שאמרו במשנה שבני חצר כופין בה זה את זה דוקא בשאין בה **נדנד עברה כלל**...

5. הרב קורנגוט, הלכות הבית המשותף, עמ' 109.

6. דברות משה, ב"ב סימן יב הערה לו.

7. מובא בשיטה מקובצת, ב"ב ז ע"ב.

נראה שזו הגדרה שונה ממידת חסידות, ולכן לא נוכל להשוות ולהסיק מסקנות מן הגמרא במקרה של חסידות. הדברים תואמים לפירושו הראשון של החזו"א, שלפיו אין מדובר כאן על מידת חסידות.

ב. פסיקת השולחן ערוך

כאמור החזו"א והלומדים ממנו להלכה, הסיקו מן הסיפור שמובא בגמרא שניתן להיפטר מתשלום בטענה שאין כופין בניגוד למידת חסידות. אך הרמב"ם והשו"ע לא התחשבו בשאלת הגמרא ובתשובתה, וכתבו שכופין על בית שער בכל אופן, אף אם הוא מונע את כניסתם החופשית של העניים.

ספר 'הלכות הבית המשותף'⁸ דן לגבי התנגדות חלק מהדיירים לבנות דלת בכניסה לבניין בטענה שהעניים אינם יכולים לבקש צדקה, והוא מביא ראייה מסוגיית הגמרא אך מסיק שדין זה אינו מובא להלכה ברי"ף, ברמב"ם ובשו"ע. אלא שבאמת עלינו לבאר, מה פשר הפער הקיים לכאורה בין הסוגיה לבין הפסיקה, והאם מסקנתו נכונה. ספר 'תורת אמת'⁹ תמה על הרמב"ם והשו"ע, שלא התחשבו בדברי הסוגיה, וכתבו שכופין - באופן סתמי. לכאורה היה מקום לפרש¹⁰ ששאלת הגמרא מ'ההוא חסידא' לא הייתה מדוע כופין, הרי זו לא מידת חסידות (כפי שלמד החזו"א), אלא - מאחר שאותו חסיד נהג **כדין**, מדוע לא דיבר עמו אליהו? ועל זה תירצו שאף שחייבים מדינא לעשות בית שער, ממידת חסידות היה לו לעשות זאת בצורה שלא תינעל הדלת בפני עניים. לפי זה נמצא שכל סוגיית הש"ס אזלא רק למידת חסידות ואינה נוגעת לדיני שכנים, ולכן השמיטו הפוסקים סוגיה זו.

לפי זה יוצא שדברי החזו"א אינם להלכה, לא רק בגלל שהפוסקים התעלמו מסוגיה זו, אלא גם מכיוון שאפשר לפרש את שאלת הגמרא באופן שונה מביאורו. אולם מדברי פרשנים רבים רואים אנו שלא קיבלו ביאור זה¹¹; ויש לברר מדוע לא ביארו כך? נראה שמלשון השאלה - 'למימרא דבית שער מעליותא והא...' הבינו שעניין זה עצמו נתון לבירור, האומנם כן הוא? והרי מהמעשה משמע שבית שער **אינו מעליותא** מהדין! דהיינו ההיפך מהמשנה, ועל כך תירצו שיש חילוק בין מצבים שונים. ההנחה הבסיסית שמדובר פה על חילוקים מהדין נשארה.

לאור זאת חזרה השאלה מדוע השמיטו הרמב"ם והשו"ע את חילוקי הגמרא? ה'נחלת דוד' מיישב את השאלה בהבדילו בין הבנת הגמרא בשאלתה, שבה חשבה שלאור המעשה בחסיד אין המשנה נכונה, לבין הבנתה במסקנת הדברים. הגמרא שם מציעה אפשרויות שונות של בתי שער שאינם מונעים מן העניים את הכניסה ואת בקשת הצדקה. כיוון שהתברר שישנו בית שער שאינו מפריע לעניים, ממילא תמיד ניתן לכפות

8. ספר הלכות הבית המשותף, שם, עמ' 108.

9. ספר תורת אמת, ס' קצא; ובכנסת הגדולה, חו"מ ס' קסא.

10. עי' ספר שערי דעת, על ב"ב ז ע"ב.

11. מאירי, ראב"ד, תורת אמת וכנסת הגדולה שם; נחלת דוד ואם הדרך, יובא להלן.

את בני העיר ולגבות כסף לצורך בית שער, שכן יש אפשרות שישתמשו בכספו באופן המושלם והנכון על פי מידת החסידות; ואלו דבריו:

וצריך לומר דדעתם הוא דדוקא המקשה דלא ידע כלל דאיכא צד דמעלי שפיר פריך דאין מצו למכפיי ולהוציא ממנו ממון כי יוכל לומר אנא בעינא למהוי חסידא, אבל לפי מאי דמשני דאיכא גווי דלית בהו אף משום מדת חסידות, וא"כ לעניין אפוקי ממונא מיניה אין כאן עוד שום טענה כיון דאפשר למעבד בגוונא שלא יהיה סותר גם למדת חסידות, וא"כ לית ליה שום טענה מלהפטר מליתן לזה דהא אין נפקא מינה בהוצאה בין שיהיה מגואי או מבראי כו', ולכך אפילו היכא דרוצין לעשות בגוונא דסותר למדת חסידות נמי דלא יוכל להפטר מזה, דכיון דכולהו מסכימים כן אפשר דלא יוכל היחיד למחות בהן כיון שאינו רק מדת חסידות. ודוקא לענין להוציא ממנו ממון הוא דהוי טענה אף שאינו רק מדת חסידות דבטענה כל דהו סגי להחזיק ממון, אבל לפי מאי דמשני דתו ליכא נפקא מינה לענין לאפוקי ממונא, א"כ לענין מדת חסידות גרידא אפשר דאין היחיד יכול למחות.

וכבר העיר הר"מ גריינמן (אמרי יושר, ב"ב סי' ג, ג) על פירושו של ה'נחלת דוד': לפי זה אפילו היכא דרוצין לעשות דלא כמידת חסידות, חייב בזה, דאפשר דאינו יכול למחות כה"ג נגד כולם, ואף דאם לא היה גוונא דמעליותא לא הוי כייפינן, היינו טעמא משום דלהחזיק ממון סגי בטענה כל דהו. והוא דחוק לכאורה, עוד דאחרי דקושית הגמרא היא דלא נכוף לזה, א"כ הא דמשני הא מגוואי הוא מבראי, היינו דכאן כופין וכאן לא, ואם איתא הו"ל למימר התם מגוואי הוי וכיון דמצי למעבד מבראי תו לא מעכב.

ספר 'אם הדרך'¹² כתב הסבר אחר, ובראשית דבריו כתב בצורה ברורה שלא ייתכן שאנשים שנוהגים על פי הדין יפסידו, כי אחר רוצה לנהוג על פי מידת חסידות. בהסבר שאלת הגמרא כתב, שהקדמת בית שער לדלת לעומת האפשרות להקדים דלת לבית שער ולנקוט בדרך של 'לא זו אף זו', מצביעה על כך שאין שום חידוש בכפייה לבנות בית שער, ודבר זה קשה שכן מהמעשה באותו חסיד משתמע שבניית בית שער אינה דבר המובן מאליו.

גם בספר 'אמרי יושר' שם, נקט כך בדעת השו"ע, וזו לשונו:

ואפשר דיש ליישב טעם הפוסקים שהשמיטו, דס"ל מסברא דאינו מן הדין לאסור בית שער משום תקנת עניים להקל עליהם ולהיות ניזוק בהיזק ראייה ואינו אלא מדת חסידות, שהקפידו על החסיד ולכן אין לפרש דקושית הגמרא הוא שלא יכופו...

והסביר לפי דרכו את הגמרא, ששאלתה הייתה מדוע סתם התנא את דבריו ולא רמז שיש בכך סתירה למידת חסידות, ואף שאין בדבר זה כדי לשנות את חיובו של האדם לשלם,

12. ספר אם הדרך, בתוך קובץ מפרשי הרמב"ם למסכת בבא בתרא, הוצ' עז והודר.

היה לו לרמוז זאת; ותשובת הגמרא היא שהמשנה עוסקת בעשיית בית שער בצורה שאינה נוגדת מידת חסידות.

לפי זה נמצא שיש מחלוקת בהבנת דעת השו"ע בעניין, ולכן יש מקום לומר שיכול הדייר לטעון 'קים לי' כהבנה שהשו"ע אינו מחייב לשלם, כאשר נעשה דבר שהוא נגד מידת חסידות שהוא נוהג בה; וכן יכול הדייר לטעון 'קים לי' כהבנה שאכן מדובר בהתחשבות גם במידת חסידות ולא רק בנדנדוד עבירה.

סיכום

ישנה מחלוקת אחרונים האם יש כוח בטענתו של אדם שרצונו לנהוג במידת חסידות, לפוטרו מחיובי שכנים. במצב זה, היות והוא מוחזק בכסף, לכאורה ידו על העליונה, ואין אפשרות להכריח אותו לשלם עבור דבר שסותר את התנהלותו על פי מידת חסידות¹³.

13. אמנם הרב צבי בן יעקב כתב לי:

'...לענ"ד אפ"ל גם, שאליהו סבר שלרוב חסידותו של אותו חסיד, אין זה ראוי. וא"כ דווקא אותו חסיד בדרגתו לרוב חסידותו, שאליהו בא אליו, ועניין מניעת עניים וכיוצ"ב. אך אין ללמוד מזה לשאר עניינים ושאר אנשים, ולא כל הרוצה ליטול מידת חסידות, יבוא וייטול, ולא בכל עניין ולא כל גברא יכול לומר אני רוצה לנהוג במידת חסידות. והגמרא הקשתה על המשנה, דבמשנה משמע שאם כופין הרי זה דבר שהוא בגדר 'מעליותא', א"כ למה אליהו הקפיד על ההוא חסיד. ומהטעם האמור בשו"ע לא פסק ולא חילק, דשאר אנשים שאינם חסידים, אינם יכולים לטעון שרוצים לנהוג המילי דחסידות כאותה דרישה מהחסיד. לכן הדמיון שרוצים להביא מנידון זה להתקנת מראה בחדר מדרגות ולדמות מילתא למילתא, נלענ"ד רחוק ביותר. כמו כן שכ"א יחליט מהי מידת חסידות ולדמות מילתא למילתא, אין לו מקור מגמ' זו. ולכן גם אליבא דהנחל"ד, אם יוכל לומר קים לי הוא דווקא על עניין כמו בית שער באופן שאין העניים יכולים להיכנס, אבל לא על מראה בחדר מדרגות. כמו כן י"ל שאם השו"ע פסק בסתם ולא חילק, והרמ"א לא הגיה, והנו"כ לא הגיהו והעירו וחלקו כתרוצי הגמ', א"א לומר קים לי גם על עניין בית שער. דכל הפוסקים שלא חילקו, אומרים אחרת מהנחל"ד.'